

on edelleen vahvasti sukupuolittunut ja seksuaalirikollisuus on piilirikollisuutta. Usein juuri häpeä estää uhreja hakemasta omia oikeuksiaan. Lidman käsittelee seksuaalisuuteen liittyviä normeja, kunniaa ja häpeää erityisesti kristillisissä ja islamilaisissa kulttuureissa.

On tärkeää, että tekijä näissäkin teemoissa avaa historiallisen näkökulman ja auttaa siten ymmärtämään tämän päivän näkemysten taustoja. Tällöin ilmenee, kuinka synkkä muun muassa homoseksuaalisuuteen suhtautumisen historia on ollut. Viime vuosien tapahtumiin liittyvässä kerronnassa paljastuu kuitenkin valitettava, virhetulkinnalle altistava sanavalinta. On helppo yhtyä tekijän näkemukseen, että ”kirkon kanta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin on kaikkea muuta kuin selkeä”. (s. 130) Kun sen perään kerrotaan Helsingin Pride-kulkuetta vastaan hyökkäämisestä, kirkosta eroamisbuumista ja kristillisdemokraattien asenteista, voi lukija tahdomattaan – ja ilmeisesti myös kirjoittajan tahdomatta – yhdistää Pride-kulkuetta vastaan tapahtuneen hyökkäyksen ja kristillisdemokraattien kannanotot kirkkoon ja kirkosta eroamisiin. Kuitenkaan kyynelkaasuhyökkäyksellä ja kristillisdemokraattien kannanotoilla ei liene ollut mitään tekemistä kirkon kannanottojen kanssa.

Lidman käsittelee kirjansa loppupuolella asiallisesti ja konkreettisesti näkökulmia, joiden avulla ihminen voisi selviytyä häpeän kokemuksistaan. Kirjoittaja on johdonmukainen: häpeää ei tarvitse raivata elämästä pois, mutta siitä kärsivää on autettava selviytymään elämässään. On ilo huomata, ettei historiantutkija jää menneisyyteen vaan tulee empaattisesti lähelle häväistyä ja häpeästä kärsivää ihmistä. Tällöin hän kiinnittää huomiota muun muassa ihmisten vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden tärkeään merkitykseen häpeästä selviytymisessä. Tätä perussävyä ei horjuta edes se töksähtävä näkemys, että ”uskon-

nollinen anteeksiannon ja armon kokemus esimerkiksi ripin kautta” (s. 273 sekä s. 20) voisi auttaa häpeästä kärsivää. Omien tutkimusteni valossa anteeksiantamus nimenomaan ei auta, mutta armo kykenee siihen. Mutta ei-teologille on toki anteeksiannettavaa, jos armon ja anteeksiantamisen välille ei tehdä eroa, kun sitä eivät näytä osaavan monet teologitkaan tehdä!

Kokonaisuutena *Häpeä!* on teologillekin lukemisen arvoinen teos, joka avaa osaltaan myös kirkkojen ja uskontojen roolia osana häpeäkulttuuria, mutta myös niiden mahdollisuuksia olla poistamassa häpeän ja häpäisemisen nolouttavaa voimaa. Eurooppalaisessakin oikeushistoriassa häpeällä on pitkät jäljet, eivätkä ne ole vielääkään päättyneet. Vaikka häpeää ei enää nähdäkään rikokseen syyllistyneen rankaisemisen päämääränä, se kuitenkin on monesti sen käytännön seuraus.

On helppo yhtyä Lidmanin näkemukseen, että häpeästä selviytymisen ei tarkoita häpeämisen kyvyttömyyden eroon pääsemistä. Häpeä kuuluu ihmiselämään. Sillä on myös myönteinen ulottuvuus. Eri asia on toisen häpäiseminen, joka monesti on seurausta siitä, että häpäisijä ei tunne häveliäisyyttä.

PAAVO KETTUNEN
PROF., JOENSUU

FRANK SCHUMANN (HRSG.)

Allernädigster Vater: Dokumente aus der Jugendzeit Friedrichs II. Berlin: Das Neue Berlin 2011. 208 s.

Fredrik Suuri syntyi Berliinissä 24. tammikuuta 1712. Helmikuussa 1713 hänen isästään, Hohenzollernien mahtisukuun kuuluvasta ruh-

tinas Fredrik Wilhelmistä tuli vasta 25-vuotiaana äskettäin perustetun Preussin kuningaskunnan hallitsija, Fredrik Wilhelm I.

Fredrik Suuren syntymän 300-vuotisjuhlat ovat kuluvana vuonna poikineet odotetusti koko joukon häntä eri näkökulmista tarkastelevia kirjoja elämäkerroista tutkimuksiin, mutta juhluvuoden tie-teellinen anti on toistaiseksi jäänyt laihaksi. Frank Schumannin toimittama suppea kokoelma dokumentteja siltä ajalta, jolloin ”Alter Fritz” oli vielä nuori, on kuitenkin virkistävä poikkeus jo siksi, että se murtaa mielikuvaa saksalaisten lähdekokoelmien kaikenkattavuudesta. Antologia tarjoilee sopivina annoksina maku-paloja niillekin, joiden mielenkiinto ei ensisijaisesti suuntaudu Preussin historiaan. Vakavasti otettavan tutkimuksen on kuitenkin edelleenkin turvaututtava tätä laajempiin ediotiin.

Schumannin suppea valikoima ei ole ensimmäinen lajissaan. Esimerkiksi Fredrik Suuren ja Voltairen välistä kirjeenvaihtoa on julkaistu aikaisemminkin. Muun muassa vuonna 1923 ilmestyneestä, lähes 400-sivuisesta ranskankielisestä kirjekoelmasta on hiljattain (2010) julkaistu näköispainos. Myös Fredrik Suuren muu kirjeenvaihto ja kirjallinen toiminta ovat olleet vilkkaan kiinnostuksen kohteena Saksassa unohtamatta häntä inspiroineita huilukonserttoja.

Schumannin antologian varhaisin dokumentti on heinäkuulta 1717. Siinä vasta 5-vuotias prinssi kiittää nöyrästi isäänsä majuri Finck von Finckensteinin ylentämisestä everstiluutnantiksi hänen henkivartiorykmentissään ja lupaa kaitavoin olla kuuliainen. Kokoelman päättää jo aikuisen Fredrikin kirje Voltairelle kesäkuulta 1740, jolloin kaikkitietävä isä oli jo poissa ja hän itse nousemassa Preussin valtaistuimelle.

Schumann on jakanut julkaisemansa dokumentit neljään pääluukuun. Ensimmäinen niistä kat-

taa varhaisimman lapsuuden täysi-ikäisyyden kynnykselle eli vuoteen 1729 asti. Tähän kirjan suppeimpaan lukuun kuuluu vain seitsemän dokumenttia, joista ainoastaan kolme on kruununprinssin kirjeitä isälleen. Toisen kokonaisuuden muodostavat vuoden 1730 tapahtumat, joiden seurauksena isän ja pojan suhteet kärjistyivät. Tässä noin 40 sivun laajuisessa osassa kysymykset kruununperillisen kasvatuksesta tulevat erinomaisesti esiin. Lukuun sisältyy myös useita Fredrik Wilhelm I:n kirjeitä sisarelleen ja kenraaleilleen.

Kolmannessa luvussa, joka kattaa vuodet 1731–1734, on esillä Fredrikin tasapainoilu yhä vaikeammaksi muuttuneessa isäsuhteessaan. Viimeiset viisi vuotta käsittävässä loppuluvussa kuvataan karulla tavalla pojan yrityksiä sovittaa tämä ristiriita yhä uudestaan nöyrytmällä.

Fredrikin Suuren suhdetta isäänsä, soturikuningas Fredrik Wilhelm I:een leimasi ennen muuta hierarkisuus. Sääty-yhteiskunnalle ominaisella tavalla kirjeenvaihdossa kuvastuu osapuolten leimallinen eriarvoisuus. Mitä kärjistyneemmät isän ja pojan suhteet olivat, sitä keskeisemmän sijan heidän välisensä hierarkkinen ero kirjeissä sai. Kruununprinssi oli kirjeenvaihdossaan isänsä nöyryä alamainen, poika ja palvelija, varsinkin silloin, kun lähestyi tätä hallitsijana. Kokoelman alkupuolen kirjeissä hän ilmaisee ihailemalleen isälle myös ilmeisen aitoja tunteita muun muassa puhuttelemalla tätä ”rakkaaksi isäksi”, *Mein allerliebster Papa*.

Kirjeet ja muut dokumentit antavat karun kuvan kruununperillisen kasvuvuosista. Ne kuvaavat seikka-peräisesti, miten yksityiskohtaisesti Fredrik Wilhelm I puuttui poikansa kasvatukseen ja pyrki muovaamaan tästä mielensä mukaisen hallitsijan. Tätä ei kuitenkaan ole syytä tulkitella pelkästään osoitukseksi yhden isä–poika-suhteen patologisuudesta. Kyse oli myös karaisemisesta. Karaiseminen eli tunneilmausten minimointi lapsille oli säätyläispiireis-

sä pitkälle 1800-luvulle hyvää kasvatusta, joka tähtäsi kaikenlaisen hellämielisyyden karsimiseen. Kuninkaan persoonaan liittyvien seikkojen ohella taustalla saattoi vaikuttaa se, että kuninkaallisen perheen lapsista neljä menehtyi ennen kolmatta ikävuottaan, näiden joukossa myös esikoispoika.

Nuoren Fredrik Suuren kirjeistä isälleen kuvastuu toistuva nöyryys ja hyväksynnän kaipuu. Vielä elokuussa 1730, täysi-ikäisyyden kynnyksellä, kruununprinssi pyrki kaikin tavoin osoittamaan, ettei hänellä ollut pahoja aikeita isäänsä kohtaan. Kirjeen sävy on aneleva ja tyylillä hovietiketin sanelema. Samanaikaisessa ohjeituksessa kruununprinssin kohtelusta Fredrik Wilhelm I korosti kyllä isällisesti prinssin hyvinvoinnista huolehtimista, mutta edellytti samanaikaisesti tältä senkaltaista maskuliinisuutta, joka oli tälle vierasta.

Vuonna 1730 isän ja pojan suhteet ajautuivat murtumispisteeseen. Kruununprinssi yritti amatöörimäisesti paeta, mutta yritys epäonnistui. Tämän jälkeen isä suhtautui häneen kuin vankiin. Elokuussa 1730 hän määräsi tämän kotiarestiin (*in die Cammer setzen*) Küstrinin linnoitukseen, eväsi häneltä kamari-palvelijat ja lakeijat sekä komensi ottamaan pois kaikki kirjat lukuun ottamatta Raamattua, virsikirjaa ja Johann Arndtin teosta *Totisesta kristillisyydestä*. Kruununprinssin vartijat komennettiin henkensä ja terveytensä sekä kunniansa ja omaisuutensa menettämisen uhalla huolehtimaan siitä, ettei tämä pääsisi uudestaan pakoon tai ryhtyisi kirjeenvaihtoon kenenkään kanssa. Hallitsija määritteli jopa sen, montako mittaa olutta kruununprinssille sai päivittäin antaa. Hänen isällinen huolenpitonsa ulottui myös siihen, miten usein prinssin oli sopivaa ja tarpeellista osallistua ehtoolliselle.

Hovimarsalkka Friedrichille maraskuussa 1730 lähettämässään käskykirjeessä Fredrik Wilhelm I täsmensi vielä kruununprinssin elämää koskevia rajoituksia. Liikkuminen lin-

noituksen muurien ulkopuolella oli kiellettyä samoin päivällisvieraiden kutsuminen ja kutsujen hyväksyminen. Myös ranskan puhuminen hänelle ei enää ollut luvallista. Kruununprinssin mieltymys ranskaan oli toistuva kiistakapula isä–poika-suhteessa. Hänen kirjeissään on runsaasti ranskalaisuuksia varsinkin semantiikassa. Fredrik Wilhelm I:lle ranskalaisuus sen sijaan edusti veltoutta ja vääränlaista joutilaisuutta, kuten huilun soittaminenkin. Ne olivat hänen maailmankuvassaan soveltamattomassa ristiriidassa pietististen preussilaisten hyveiden, velvollisuuden tunnon ja kovan työn kanssa. Hän pyrki juuriman pojastaan myös englantilaiset vaikutteet. Kruununprinssin tuli keskittyä yksinomaan uskontoon, maan talouteen ja hallintoon liittyviin kysymyksiin, yleiseen järjestykseen sekä muille monarkille kuuluneisiin kysymyksiin. Kirjeenvaihdosta ilmenee, että Fredrik sai isältään toistuvasti saksankielisiä hartauskirjoja.

Varsinkin vuoden 1730 jälkeen isän ja pojan suhdetta leimasi tietoinen pyrkimys kurin, eristämisen ja häpäisyn avulla murtaa prinssin vastarinta. Edellä mainitussa kirjeessä kuningas korosti, että kasvatuksen keskeinen päämäärä oli ”ylimielisyyden kitkeminen”. Syyskuussa 1730 pidetyssä kuulustelussa hän teki selväksi, kenen käsissä valta oli. Pelkästään pakoretken suunnittelusta ja toteuttamisesta kruununprinssille esitettiin peräti 178 kysymystä.

Fredrik Wilhelm I:lle häpeän tuottaminen oli tarpeellinen kasvatuskeino, kruununprinssille nöyryyttävää häpäisyä. Kuulusteluissa prinssi myönsi pakon edessä kirjoittaneensa isästään hävyttömästi ulkovaltojen edustajalle ja näin häpäisseen itsensä. Hän myös joutui tunnustamaan isänsä pitkämielisyyden ja oikeamielisyyden kaikissa niissä toimituksissa, joihin tämän oli ollut ”pakko ryhtyä” uppiskaisien poikansa taluttamiseksi. Kuulustelujen kuluessa kruununprinssi taipui myös ”jättäy-

tymään isän armon varaan”. Kirjeessään 29.11.1730 hän totesi olevansa kokonaan alistunut ja 18.8.1731 hän kirjoitti tunnustavansa katuen ja häveten ”syylisyytensä suuremmaksi, kuin oli luullutkaan”. Syyskuussa samana vuonna hän myönsi, ettei ollut osakseen tulleen isällisen armon arvoinen, mutta pyrki tulemaan sellaiseksi. Hallitsijaksi päästyään hän kuitenkin katsoi olevansa syytön.

Vuoden 1730 jälkeen kruununprinssi Fredrik pyrki kaikin tavoin vapautumaan. Isän vaatimuksesta solmittu avioliitto keisarin suku-laisen, jalosukuisen neidon, Wolfenbütteleissä 1715 syntyneen Elisabeth Christine von Braunschweig-Bevernin kanssa tarjosi hänelle tähän laillisen keinon. Toisena vaihtoehtona olisi ollut lähtö sotaan. Lapsettomaksi ja rakkaudettomaksi jäänyt avioliitto lisäsi entisestään isän ja pojan välistä jännitettä, sillä Fredrik Wilhelm I uskoi sen avulla ratkaisseensa poikansa ongelmat. Kruununprinssin haaveet päästä soti-laaksi saadakseen etäisyyttä isäänsä ja puolisoonsa myös arveluttivat häntä, vaikka edustivatkin enemmän kasvatuksen ideaalina ollutta mieskuvaa.

Fredrik Suuren tutkimuksessa hänen kirjeissään toistuvat nöyryyden ilmaukset on tavallisesti tulkittu sarkasmiksi. Myös Schumann edustaa tätä näkemystä. Varsinkin vuoden 1740 jälkeen tapahtunut julkinen irtiotto despoottimaisesta isästä on tarjonnut näkökulman aavistella myös kruununprinssin nuoruusvuosien todellisia ajatuksia. Kirjeitä lukiessa voi myös aprikoida, miten isän preussilainen hurskaus oli omiaan muokkaamaan Fredrik Suuren ajatuksia uskonnosta päinvastaiseen, ranskalaisen valistuksen ja Voltaireen viitoittamaan suuntaan.

Schumannin toimittaman antologian dokumentteja voi lukea myös psykohistoriallisina dokumentteina häpeästä ja tyydyttämättä jääneestä hyväksymisen tarpeesta. Kirjaan liitty huolellisesti laadittu kommentaari kirjeissä mainituista henkilöistä

ja paikoista. Siitä huolimatta, että teosta ei voi pitää helposti avautuvana, se tarjoaa kiinnostavia kurkistuksia Preussin ja ylipäätään hallitsijahuoneiden hyvien aikomusten verhoamiin pimeisiin kamareihin.

ESKO M. LAINE
DOS., HELSINKI

SEIJA RONIMUS
Vartiossa maailmaa vastaan: Tutkimus Jehovan todistaja -yhteisöstä eronneiden kokemuksista.
Diss. Annales Universitatis Turkuensis C 318. Scripta lingua Fennica edita. 259 s.
Elektronisena julkaisuna:
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4723-2>.

Jehovan todistajat on yhteisö, josta useimmilla suomalaisilla lienee jonkinlainen mielikuva, joka rakentuu tiedotusvälineiden välittämille käsityksille joistakin yhteisön huomiota herättävistä yksittäisistä piirteistä kuten miesten asepalveluksesta kieltäytymisestä tai suhtautumisesta verensiirtoihin. Monella on myös kokemusta Jehovan todistajien evankelioinnista ovelta ovelle. Mielikuvat ja kokemukset yhteisöstä eivät ole useinkaan myönteisiä. Tutkimusten mukaan suomalaiset suhtautuvat Jehovan todistajiin uskonnollisista yhteisöistä kielteisimmän. Myös puolueetonta informaatia yhteisöstä on hankala löytää. Neutraalisti monipuolista tietoa välittävä suomenkielinen tutkimus on siksi enemmän kuin tervetullut.

Ronimuksen väitöskirja paikantuu uskonnollisia yhteisöjä käsittelevän laajan uskontotieteellisen tutkimuksen kenttään. Kotimaisen uskontotieteen kontekstissa on suomalaisiin uskonnollisiin liikkeisiin

kohdistuvaa tutkimusta, johon si-joittuvat muun muassa *Ajankohtaisia uskonnollisia liikkeitä Suomessa* -kokoomateos (1981), *Vanhat jumalat, uudet tulkinnat* -artikkelikokoelma (2001) sekä Suomessa vaikuttavista uusista uskonnollisista liikkeistä julkaistut väitöskirjat, esimerkiksi Martti Junnonahon tutkimus suomalaisista uusista uskonnoista (1996), Kimmo Ketolan tutkimus Hare Krishna -liikkeestä (2002) sekä Tuija Hovin tutkimus Elämän sana -seurakunnasta (2007).

Vaikka uskonnollisia yhteisöjä on tutkittu varsin runsaasti, Jehovan todistajia on sekä kansainvälisesti että Suomessa tarkasteltu vähän. Osa aihetta käsittelevästä kirjallisuudesta on poleemista sekä yhteisöön kriittisesti suhtautuvaa siksi, että kirjoittajina ovat toimineet usein yhteisöstä eronneet. Kuvaa-va on, että suomalaisia uskonnollisia yhteisöjä kartoittavalla Uskonnot Suomessa -sivustolla on tähän asti mainittu suoraan aiheeseen paneutuvia suomenkielisiä julkaistuja tutkimuksia vain yksi: Jarmo Karvise-
sen artikkeli 30 vuoden takaa edellä mainitussa teoksessa *Ajankohtaisia uskonnollisia liikkeitä Suomessa*. Myöskään Ronimuksen näkökulmaa, uskonnollisista yhteisöistä eroamista ja poiskääntymistä, ei ole tarkasteltu yhtä laajasti kuin niihin liittymistä ja kääntymistä. Tässä mielessä Ronimuksen tutkimus tuo uutta tietoa suomalaisessa kontekstissa vähän tutkitusta yhteisöstä. Se myös täydentää konversiotutkimuksen kenttää ja täyttää siinä selvästi olevan tutkimuksellisen aukon.

Ronimuksen tutkimuksen fokus on kahtaalla: yhtäältä tarkastellaan Jehovan todistajien yhteisön tappaa rakentaa erotteluita sisä- ja ulkopuolelle ja toisaalta kiinnittää huomiota Jehovan todistajista eronneiden eroproessiin. Tarkastelun kohteena ovat muun muassa kysymykset, mitkä tekijät johtivat eroon, miten ero tapahtuu ja minkälaisia vaikutuksia erolla on entiseen jäseneseen. Työ painottuu eroproses-